

Lengre liv, nye hjelpemønstre i familien?

Katharina Herlofson, forsker, phd

NOVA, Senter for velferds- og arbeidslivsforskning, Høgskolen i Oslo og Akershus

Postboks 4, St. Olavs plass, 0130 Oslo

katharina.herlofson@nova.hioa.no

Arbeidet med artikkelen er finansiert av Norges forskningsråd gjennom prosjektet «Active ageing – pathways and outcomes» (prosjektnr. 236997). Takk til Gunhild Hagestad, Marijke Veenstra og Svein Olav Daatland for nyttige kommentarer til tidligere utkast.

Sammendrag

Lengre liv gjør at familiebånd på tvers av generasjoner varer lenger enn noen gang før. Dette innebærer at det å ha både foreldre, barn og barnebarn ikke er uvanlig. I denne artikkelen tar jeg et flergenerasjonsperspektiv og undersøker hjelpemønstre blant kvinner og menn i tre- og firegenerasjonsstrukturer fra to vinkler: besteforeldres pass av barnebarn og voksne barns omsorg for eldre foreldre. Spørsmål som stilles er om det har betydning for barnebarnpass at besteforeldre har foreldre som lever, og om det har noe å si for hjelp til foreldre at voksne barn har barnebarn. Analysene, som er basert på data fra LOGG, viser at det ikke er antall generasjoner som har betydning, men om henholdsvis foreldre og barnebarn faktisk hjelpes. Sammenhengen mellom hjelp oppover og nedover i generasjonslinjen er positiv, men kun for kvinner. Bestemødre med foreldre de hjelper, er mer tilbøyelige til å passe barnebarn enn det bestemødre uten et slikt hjelpeansvar er. Tilsvarende, voksne døtre som har barnebarn de passer, stiller i større grad opp for foreldre enn det døtre som ikke er involvert i barnebarnpass gjør. Funnene tyder dermed på at når kvinner står overfor både eldre og yngre familiegenerasjoners behov, hjelper mange av dem både oppover og nedover.

Nøkkelord

familieomsorg, generasjon, generasjonsrelasjoner, kjønn

Longer lives, new care patterns in the family?

Abstract

Longer lives imply that intergenerational relationships last longer than ever before. Today, it is not uncommon to have children and grandchildren, as well as parents, still living. Here, I take a multigenerational perspective and address helping patterns among men and women in three- and four generational structures from two angles: grandparents' grandchild care and adult children's help to ageing parents. I ask whether it matters for grandchild care if grandparents have living parents, and if it matters for parent care that adult children have grandchildren. The analyses, which are based on data from the LOGG study, indicate that the number of generations is not important. What is important is if parents and grandchildren are being helped. The correlation between help upwards and downwards in the generational structure is positive, but only for women. Grandmothers who are helping their parents, are more inclined to look after grandchildren compared to grandmothers without such caring responsibilities. Likewise, adult daughters with grandchildren they look after, tend to help parents more than daughters who are not involved in grandchild care do. The results indicate that when women are confronted with needs from generations both above and beneath them, many of them help in both directions.

Key words

family care, gender, generation, intergenerational relationships

Innledning

Familiebånd på tvers av generasjoner har i dag en varighet vi ikke finner sidestykke til i historien. Det er ikke lenger uvanlig at foreldre og barn deler seksti år av sine liv og at barnebarn og besteforeldre får mer enn tretti år sammen. Denne situasjonen har i liten grad blitt reflektert i norsk familieforskning. Familiesosiologer i Norge har gjennom flere tiår kommet med viktige bidrag, også til den internasjonale forskningslitteraturen, men da i hovedsak med studier av unge familier, særlig par med mindreårige barn (bl.a. Ellingsæter 1998; Grønseth 1975; Kitterød & Pettersen 2006; Leira 2002; Moxnes 1991). Sjelden eller aldri har det blitt tatt i betraktning at de aller fleste av disse mødrene og fedrene selv har foreldre. I dagens aldrende samfunn har noen også besteforeldre.

Ser vi etter litteratur om familier som har lagt småbarnsfasen bak seg, må vi i Norge gå til forskere med interesse for aldring og livsløp (f.eks. Daatland 1990; Daatland m.fl. 2010; Gautun 2008; Hagestad 1987, 2006; Lingsom 1989; Romøren 2003). Store deler av dette forskningsfeltet, det norske så vel som det internasjonale, er viet studier av hjelp og støtte mellom generasjonene. Også her er det en tendens til å holde seg til to slektsledd. Hovedfokuset er rettet mot voksne barns omsorg for gamle foreldre, men oppmerksomhet har også blitt viet støtte fra foreldre til voksne barn (Albertini m.fl. 2007; Brandt m.fl. 2009; Hogan m.fl. 1993; Laditka & Laditka 2001; Rossi & Rossi 1990), og i løpet av de siste årene har studier av besteforeldres innsats i pass av barnebarn økt betraktelig i omfang (bl.a. Hank & Buber 2009; Igel & Szydlak 2011; Luo m.fl. 2012). Uansett om det dreier seg om hjelp til eldre eller yngre generasjoner, er tendensen at den fulle generasjonsstrukturen ofte overses. I studier av voksne barn og foreldre tas det som regel ikke hensyn til at de fleste voksne barn selv har barn og at mange også har barnebarn. Likeledes blir det sjelden tatt i betraktning i besteforeldreforskningen at en god del bestefedre og bestemødre fortsatt har foreldre som lever når barnebarn kommer til verden,

I denne artikkelen tar jeg et flergenerasjonsperspektiv og belyser hjelpemønstre i familien, nærmere bestemt hjelp som gis nedover (pass av barnebarn) og oppover i generasjonslinjen (hjelp til eldre foreldre), blant kvinner og menn i tre- og firegenerasjonsstrukturer. Spørsmålene som stilles er: Har det noe å si for bestemødres og bestefedres pass av barnebarn om de selv har foreldre som lever? Og likeledes, har det noen betydning for omsorg til foreldre om voksne døtre og sønner også har barnebarn? Er det noen sammenheng mellom hjelp nedover og oppover? Hvis ja, er det slik at hjelp til én generasjon finner sted på bekostning av hjelp til en annen generasjon, eller er tendensen snarere at

hjelpeytelser fra en og samme generasjon kommer flere slektsledd til gode? For å besvare disse spørsmålene, brukes data fra den norske studien om livsløp, aldring og generasjon (LOGG easy-to-use database 2014).

Bakgrunn

Befolkningsaldring og familiestrukturer

Befolkningen i Norge er ikke lenger en «bunntung pyramide» slik den var på begynnelsen av 1900-tallet, men har en struktur som for tiden likner en løk og som i fremtiden forventes å bli relativt søyleformet. Vi har i løpet av ett århundre gått fra en befolkning med en drøy tredjedel barn under 15 år og 8 prosent i alderen 65 år og eldre til en struktur bestående av en snart like stor andel eldre (65 år+) som barn (0-14 år) – for tiden henholdsvis 16 og 18 prosent (SSB 2015). Hovedårsakene er at fruktbarheten har gått ned og levealderen opp.

Endringene i befolkningsstrukturen gjenspeiles på familienivå. Demografen Preston (1984) har påpekt at det gjennomsnittlige småbarnsforeldrepåret nå har flere foreldre enn barn. Skandinaviske forskere har kommentert at dagens barn har flere besteforeldre enn søsken (Jensen m.fl. 2004). Dette er, historisk sett, helt nytt. Hagestad (2006) har vist at på begynnelsen av 2000-tallet i Norge hadde fire av ti barn i alderen 10 til 12 år alle fire besteforeldre i live. Ifølge den amerikanske familiedemografen Uhlenberg (2005) er det liknende tall for USA. Selv blant de som runder tretti år er det i dag vanlig å ha besteforeldre. Uhlenberg (2005) fant at andelen trettiåringer som fortsatt var barnebarn økte fra 20 til 75 prosent i USA i løpet av perioden 1900-2000. Norske data viser at omkring 40 prosent av 30-39-åringene fremdeles er barnebarn (Herlofson & Hagestad 2011).

Før i tiden var det ikke bare vanlig å miste besteforeldre i barndommen (eller aldri å ha truffet dem fordi de allerede var døde da barna ble født), det var også mange som opplevde at foreldre gikk bort. I følge historikeren Dyrvik (1979) opplevde 20-25 prosent å miste en eller begge foreldre under oppveksten på slutten av 1800-tallet. Analyser av norske data viser at det i dag først er blant 35-39 åringer at en fjerdedel ikke lenger har begge foreldre i live. Bare en liten andel i denne aldersgruppen (3%) har mistet både mor og far. Det å være foreldreløs er ikke vanlig før en begynner å nærme seg 50 år, men selv blant kvinner og menn midt i 50-årene er det flere med foreldre (56%) enn uten (44%). Blant 60-64 åringer har drøyt en fjerdedel fortsatt minst en av foreldrene i live (analyser basert på LOGG easy-to-use database 2014).

Det at demografiske endringer innebærer til dels omfattende forandringer i familiestrukturer, er en tematikk som begynte å oppta alders- og livsløpsforskere på 1980-tallet. Det var imidlertid langt fra full enighet om hvorvidt lengre liv og befolkningsaldring først og fremst ville føre til problemer eller til nye muligheter for generasjonsforhold i familien.

Endrete familiestrukturer: generasjonsklemme eller generasjonsressurs?

To som tidlig kommenterte betydningen av befolkningsaldring på familienivå, var Shanas (1980) og Brody (1981). Mens Shanas var optimistisk og så nye muligheter for familiesamhold, var Brody mer pessimistisk og mente at de endrete generasjonsstrukturene ville innebære klemmer, særlig for kvinner, som hun antok ville bli skvist mellom ansvar og plikter for foreldre og barn («women in the middle»). Videre hevdet Riley (1983) at nye familiemønstre førte til en slags anomisk tilstand fordi det ikke fantes normer som regulerte generasjonsforholdene, og Hagestad (1987) påpekte at det lett kunne oppstå spenninger med hensyn til avhengighet, uavhengighet og gjensidighet mellom generasjonene. Hvis for eksempel to generasjoner i familien har omsorgsbehov, hvem har da krav på mest hjelp? Både Riley og Hagestad var på den andre side også svært opptatte av hvilke ressurser som ligger i de nye strukturene. Riley (1983) beskrev hvordan de ulike familiebandene er der som latente relasjoner som kan aktiveres ved behov. Hagestad (1996) argumenterte for at generasjonsband gir en fleksibilitet det offentlige hjelpeapparatet mangler, og at familierelasjoner utgjør et nødvendig sikkerhetsnett for både unge og gamle. Bengtson (2001) gikk enda lenger og hevdet at slektsband er viktigere for individers støtte og livskvalitet gjennom livsløpet i dag enn hva relasjoner innad i kjernefamilien er.

Brodys uro for kvinners klemmeposisjon i familien skapte etter hvert en debatt der flere forskere påpekte at bekymringene hennes var ubegrunnede. Det ble hevdet at en slik «generasjonsklemme» var uvanlig (Uhlenberg 1993) eller sågar en myte (Rosenthal m.fl. 1996). Siden diskusjonen i hovedsak dreide seg om det å befinne seg mellom eldre foreldre og små barn, var et viktig argument at foreldres omsorgsbehov først gjør seg gjeldende når barna er store nok til å klare seg selv (Rosenthal m.fl. 1996; Uhlenberg 1993). Ifølge Soldo (1996) vil en mer vanlig klemme i aldrende samfunn være den mellom gamle foreldre og barnebarn. Det bør allikevel understrekes at trenden med stadig høyere fødealder kan innebære at en økende andel småbarnsforeldre vil oppleve å ha foreldre med behov for hjelp, med mindre overgangen til å bli hjelpetrengende utsettes tilsvarende.

Hvor vanlig er det å være del av en firegenerasjonsstruktur? Her er det viktig å være oppmerksom på at svaret avhenger av hvem det er som spørres (Herlofson & Hagestad 2011). Dersom utvalget består av unge voksne i alderen 18-25 år, vil de færreste tilhøre strukturer med fire slektsledd. I denne gruppen er det få som har barn og få som har oldeforeldre. Består utvalget derimot av kvinner og menn i femtiåra, slik første runde av den amerikanske *Health and Retirement Study* gjorde, er inntrykket at familiestrukturer med fire generasjoner er svært utbredt (til sammen 44%) (Soldo & Hill 1995). I denne alderen er det mange som fortsatt har foreldre i live, samtidig som at en god del har barn som har satt en ny generasjon til verden.

Det er ikke bare i kartlegginger av generasjonsstrukturer at det er viktig å være oppmerksom på forankringsproblematikken, det vil si hvem det er som spørres eller hvor i strukturen analysene forankres. Det samme gjelder for studier av hjelpemønstre i familien.

Hjelp oppover og nedover i generasjonslinjen

En stor del av eksisterende generasjonsforskning handler om utvekslinger av hjelp og støtte mellom familiegenerasjonene. Vanlig prosedyre er å ta utgangspunkt i to generasjoner (vanligvis foreldre og voksne barn) og forankre analysene i ett av de to slektsleddene. Dette gir oversikt over hvor mange foreldre som, ifølge deres synsvinkel, gir hjelp til eller får hjelp fra voksne barn og vice versa. Slike studier sier blant annet noe om gjensidighet i foreldre-barn-relasjoner og har bidratt til å nyansere bildet av eldre som passive mottakere av hjelp. En konklusjon fra denne forskningen er at foreldre som regel er netto givere til de er godt opp i 70-årene (Albertini m.fl. 2007; Litwin m.fl. 2008). Her er det imidlertid viktig å være oppmerksom på forankring. Studier som tar utgangspunkt i foreldregenerasjonen får som regel andre funn enn hva som er tilfellet for studier basert på voksne barns perspektiv. Én årsak er ulike oppfatninger av gitt og fått hjelp – hjelpeyttere har en tendens til å rapportere at de gir mer hjelp enn det mottakere oppgir at de får (Mandemakers & Dykstra 2008; Rossi & Rossi 1990). En annen årsak dreier seg om asymmetriproblematikk i foreldre-barn-relasjoner (Hagestad 2006). I studier av hjelpemønstre er det vanlig at henholdsvis mor og far rapporterer om hvor mye hjelp de gir til eller får fra voksne barn alt i alt. Barna derimot, rapporterer naturlig nok kun om egne hjelpeutvekslinger med foreldrene, ikke søsknenes. Dette gjør at studier med utvalg bestående av voksne barn ofte rapporterer om lavere nivåer av hjelp enn det studier som er basert på foreldre-responderer gjør (Freedman m.fl. 1991; Hogan m.fl. 1993).

Når hjelp begrenses til to generasjoner, overses det faktum at de fleste tilhører familiestrukturer med mer enn to slektsledd, og at en og samme generasjon kan oppleve

motstridende forventninger om hjelp fra familiemedlemmer over og under i strukturen. Få forskere har belyst en slik klemmeproblematikk. Langt mer oppmerksomhet har blitt viet en annen klemme – nemlig kombinasjonen av yrkesaktivitet og omsorg for foreldre, som Gautun (2008) har kalt «den nye tidsklemma». Konkurrerende krav fra jobb og eldre foreldre har vist seg å være vanskelige å forene, med blant annet det resultat at voksne barn, særlig døtre, som hjelper foreldre, er mer tilbøyelige til å jobbe deltid enn heltid eller til å være utenfor yrkeslivet (Daatland m.fl. 2010; Kotsadam 2011; Spiess & Schneider 2003) eller til å ha høyere sykefravær (Ugreninov 2012).

Problemer med å møte ulike rolleforpliktelser, det Goode (1960) kalte «role strain», kan også gjelde i familiesfæren ved at det kan oppleves som vanskelig å kombinere hjelp til flere generasjoner, særlig for kvinner. *Kjønn* står sentralt i familieomsorg, enten det dreier seg om hjelp til eldre eller omsorg for barn. Innen generasjonsforskning, så vel som i omsorgslitteraturen, er det fortsatt en tendens til å se familieomsorg som først og fremst kvinnens oppgave, noe som blant annet har gitt utslag i flere studier der utvalget kun består av kvinner (bl.a. Grundy & Henretta 2006; Kotsadam 2011; Spiess & Schneider 2003). Gjennomgående funn fra tidligere forskning som inkluderer både kvinner og menn, viser at døtre hjelper mer enn sønner, at bestemødre oftere er involvert i pass av barnebarn enn bestefedre, og at kjønnsforskjellene er større for jevnlig hjelp enn for mer sporadisk støtte (Brandt m.fl. 2009; Hank & Buber 2009; Laditka & Laditka 2001; Schmid m.fl. 2012).

Som nevnt over har få studier belyst hjelpemønstre blant individer som befinner seg mellom foreldre og voksne barn (og barnebarn). Eksempler på unntak er Fingerman og kolleger (2010) og Grundy og Henretta (2006). Begge disse to studiene holdt seg til tre generasjoner – foreldre, mellomgenerasjonen (ankerrespondentene) og voksne barn – og undersøkte om én generasjons behov ble prioritert fremfor en annens og at hjelpen dermed ble konsentrert omkring denne ene generasjonen («hypotesen om konkurrerende krav»), eller om hjelp fra en og samme generasjon hadde en tendens til å komme flere slektsledd til gode. Det sistnevnte bygger på arbeidene til Bengtson og kolleger (bl.a. Bengtson & Roberts 1991) og omtales som «familiesolidaritetshypotesen» – der det er sterk solidaritet, er tendensen at flere generasjoner får hjelp, og tilsvarende, der solidariteten er svak, er det generelt liten utveksling av hjelp (Grundy & Henretta 2006). Funn fra begge de to studiene støtter familiesolidaritetshypotesen. Grundy og Henretta fant at det å hjelpe gamle foreldre økte sannsynligheten for også å hjelpe voksne barn og vice versa, mens Fingerman og kolleger konkluderte at mellomgenerasjonen stiller opp og hjelper, både oppover og nedover i generasjonslinjen, når familiemedlemmer trenger det. Utvalget til Grundy og Henretta besto

kun av kvinner, mens studien til Fingerman m.fl. inkluderte både kvinner og menn. Konklusjonen deres var at kjønn ikke hadde noen betydning, men årsaken kan ligge i at en rekke ulike aktiviteter ble regnet som hjelp, blant annet det å gi råd og det å snakke sammen om hverdagslige ting.

Forskerne bak de to nevnte studiene tok et tregenerasjonsperspektiv og forankret sine analyser i mellomgenerasjonen. Respondentene ble med andre ord spurt om hjelp til både foreldre og voksne barn. Dermed ble problemet med ulike vurderinger eller oppfatninger av det å gi og det å motta hjelp unngått. Analysene som presenteres her følger delvis samme tankegang og opplegg, men tar hensyn til om det også er en fjerde generasjon i familiestrukturen, og vektlegger i større grad eventuelle kjønnsforskjeller ved at analysene gjøres separat for kvinner og menn.

Analyseopplegg

Data

Analysene bygger på data fra den andre runden av NorLAG (Den norske studien om livsløp, aldring og generasjon) (Slagsvold m. fl. 2012). Datainnsamlingen, som fant sted i 2007-08, var en sammenslåing av NorLAG2 og den første runden av den FN-initierte internasjonale studien Generations and Gender Survey (GGS) (United Nations 2007) og ble kalt LOGG. Et representativt utvalg av til sammen 14 884 individer i alderen 18 til 79 år ble intervjuet per telefon (svarprosent 61%). Respondentene mottok deretter et postalt spørreskjema som 72,5 prosent av de som deltok i telefonintervjuet besvarte. I tillegg ble informasjon fra ulike offentlige registre koblet til surveydataene. Statistisk sentralbyrå var ansvarlig for gjennomføringen (Bjørshol, Høstmark & Lagerstrøm 2010). Spørsmål om hjelp til foreldre ble stilt i telefonintervjuet, mens spørsmål om pass av barnebarn var inkludert i det postale spørreskjemaet. Dette innebærer at analysene må begrenses til respondenter som besvarte og returnerte postskjemaet.

Empirisk strategi

Problemstillingene som belyses er knyttet til ytelser av hjelp til yngre og eldre slektsledd i tre- og firegenerasjonsstrukturer. Har det betydning for pass av barnebarn om besteforeldre fortsatt har foreldre? Og er det noen sammenheng mellom det å hjelpe foreldre og barnebarnpass? For å besvare de to spørsmålene benytter jeg et utvalg av kvinner og menn med voksne barn og barnebarn under 12 år (1469 kvinner og 1231 menn). Av disse

besteforeldrene har til sammen 29 prosent foreldre i live. Jeg vil i tillegg undersøke om det å ha barnebarn, og det å eventuelt passe disse på jevnlig basis, henger sammen med hjelp til foreldre. Denne analysen baseres på et utvalg individer som befinner seg mellom foreldre og voksne barn (18 år+) (1270 kvinner og 853 menn). Av disse har 36 prosent også barnebarn under 12 år. Den første analysen er altså basert på et utvalg av kvinner og menn med to generasjoner under seg i familien og eventuelt en generasjon over seg, mens det andre utvalget består av individer som har en generasjon over seg og en til to generasjoner under seg. De som er del av firegenerasjonsstrukturer er dermed representert i begge utvalgene. For den første analysen er pass av barnebarn avhengig variabel og hjelp til foreldre uavhengig variabel, mens det er motsatt for den andre.

Spørsmål om *pass av barnebarn* ble stilt i det postale spørreskjemaet. Respondentene ble bedt om å oppgi hvor ofte de tok seg av barnebarn, og svaralternativene varierte fra «daglig» til «aldri». Variabelen er organisert som en dummy hvor jeg skiller mellom det å passe barnebarn jevnlig, det vil si minst en gang i måneden (verdien 1), og det å gjøre det sjeldnere eller aldri (verdien 0). Spørsmål om *hjelp til foreldre* inngikk i to ulike deler av telefonintervjuet. I forbindelse med spørsmål om respondentens foreldre ble det spurt om helse. De som oppga at foreldre hadde behov for hjelp til daglige gjøremål, ble bedt om å svare på hvem som eventuelt hjalp, hvorav «IO» (dvs. respondenten selv) var ett mulig svar. Senere i intervjuet fikk respondentene spørsmål om de hadde gitt jevnlig praktisk hjelp (husarbeid, innkjøp o.l.) til andre utenfor husholdet, samt jevnlig personlig pleie (hjelp til påkledning, stell o.l.) til andre enten i eller utenfor husholdet, og hvem de i så fall hadde hjulpet. Her var «mor» og «far» to av svaralternativene. Det ble spesifisert at jevnlig hjelp tilsvarte hjelp som ble gitt månedlig eller oftere. De som på minst ett av disse spørsmålene svarte at de hjalp foreldre, har fått verdien 1 på variabelen, mens de som ikke hjalp har fått verdien 0.

Gitt organiseringen av disse to variablene (pass av barnebarn og hjelp til foreldre) har jeg valgt å benytte logistisk regresjon. Resultatene oppgis i logit-koeffisienter. For å fange opp eventuelle kjønnskontraster i hjelpemønstre, gjør jeg separate analyser for kvinner og menn.

Målsettingen med den første analysen er å undersøke om det å ha foreldre, og det å eventuelt hjelpe foreldre, korrelerer med pass av barnebarn. Variabelen «foreldre» indikerer hvorvidt respondenten har foreldre (mor og/eller far) som fortsatt lever, mens variabelen «hjelper foreldre» angir om vedkommende hjelper foreldre jevnlig eller ikke. Neste analyse, som belyser hvorvidt det å ha barnebarn, og det å passe barnebarn, henger sammen med hjelp

til foreldre, har tilsvarende variabler: «barnebarn», som gir informasjon om respondenten har barnebarn under 12 år, og «passer barnebarn», som indikerer hvorvidt han eller hun passer barnebarn minst en gang i måneden eller ikke.

Følgende kontrollvariabler inkluderes i analysene: respondentenes alder, sivilstatus, utdanningsnivå, yrkesaktivitet og helse. Dette er kjennetegn jeg antar kan påvirke tilbøyeligheten til å være involvert både i pass av barnebarn og i hjelp til foreldre. Forhold som kun tenkes å ha betydning for hjelp i den ene retningen er således ikke inkludert.

Sivilstatus indikerer her hvorvidt respondenten er «gift», «samboer», «skilt/separert» eller «enke/enkemann». Variabelen er basert på data fra register (per 31.12.2006) og telefonintervjuet. Ved å bruke tilleggsinformasjon fra telefonintervjuet får jeg med samboere, og jeg får også fanget opp eventuelle endringer i status frem til intervjutidspunkt.

Utdanningsnivå er basert på registeropplysninger om respondentenes høyeste utdanning i 2007. Jeg benytter her en tredelt inndeling: «grunnskole», «videregående skole» og «høyere utdanning», som tilsvarer høyskole- eller universitetsutdanning på lavere eller høyere nivå. *Yrkesaktivitet*, som det ble stilt spørsmål om i telefonintervjuet, er delt inn i «heltidsarbeid», «deltidsarbeid» og «ikke i arbeid». Til sist, for å fange opp respondentenes helse, benyttes en dikotom variabel, *helsebegrensninger*, som er basert på følgende spørsmål i telefonintervjuet: 'Begrenses du i dine daglige gjøremål på grunn av dårlig helse, psykiske problemer eller funksjonshemming?' med svaralternativene 'ja' og 'nei'. Husarbeid, handling og transport ble brukt som eksempler.

Resultater

I det første utvalget (besteforeldre) har 32 prosent av kvinnene og 24 prosent av mennene også foreldre. I det andre utvalget (voksne barn) har henholdsvis 37 og 35 prosent også barnebarn (tabell 1). Respondenter som er del av firegenerasjonsstrukturer er altså inkludert i begge utvalgene.

Den beskrivende statistikken i tabell 1 viser videre at flere av kvinnene enn mennene er involvert i jevnlig familieomsorg. Dette gjelder både for hjelp oppover (til foreldre) og nedover (pass av barnebarn). Blant besteforeldrene (utvalg I) passer 75 prosent av bestemødrene og 65 prosent av bestefedrene barnebarn minst en gang per måned. Henholdsvis 10 og 4 prosent hjelper foreldre minst like ofte. De relativt lave andelene som hjelper foreldre har naturlig nok å gjøre med at flertallet i dette utvalget ikke lenger har foreldre som lever. I utvalget av voksne barn (utvalg II) er det 28 prosent av kvinnene og 20 prosent av mennene

som oppgir å hjelpe foreldre minst månedlig. Henholdsvis 29 og 24 prosent passer barnebarn jevnlig (men her må det altså tas i betraktning at ikke alle har barnebarn).

Besteforeldrene (utvalg I) er i gjennomsnitt ti år eldre enn respondentene i det andre utvalget der det å ha barnebarn ikke var et kriterium. Gjennomsnittsalder er 61,6 år for kvinner og 63,7 år for menn i det første utvalget og 51 og 53 år i det andre. Denne aldersforskjellen (ca. 10 år) innebærer at det er flere i det første utvalget som er enker eller enkemenn, er uten høyere utdanning, har gått ut av arbeidslivet (eller aldri vært yrkesaktive) og som opplever begrensninger i dagliglivet sammenliknet med det andre utvalget.

Innad i de to utvalgene er kjønnsforskjellene signifikante for nesten samtlige kjennetegn. Mennene er i gjennomsnitt to år eldre enn kvinnene. Flere av mennene enn kvinnene er gift. Dette har ikke bare å gjøre med at kvinner gifter seg tidligere og lever lenger enn menn, og at de dermed har større sannsynlighet for å overleve ektefellen, men også med at flere menn enn kvinner gifter seg på nytt etter å ha mistet partner ved skilsmisse eller død. Kun når det gjelder samboerskap er andelene for kvinner og menn relativt like (hhv. 6 og 5% er samboere i det første utvalget, 11 og 10% i det andre). Kjønnsforskjellen i utdanningsnivå er omvendt for de to utvalgene. I det første utvalget er det en større andel menn (28%) enn kvinner (24%) med høyere utdanning (dog ikke signifikant), mens i det andre utvalget er det en større andel kvinner (35%) enn menn (30%) menn med høy utdanning. Dette betyr at andelene menn med høyere utdanning er nokså lik for de to utvalgene, mens det for kvinner er vesentlig færre med universitets-/høgskoleutdanning i det første utvalget sammenliknet med det andre. Videre er andelen som ikke (lenger) er i arbeid lik for kvinner og menn i det første utvalget (47%), mens i det andre utvalget er det flere blant kvinnene (18%) enn blant mennene (11%) som er utenfor arbeidslivet. Flere av mennene enn kvinnene arbeider heltid, noe som er i tråd med kjønnsforskjellene i norsk arbeidsliv. I det første utvalget har 42 prosent av mennene og 30 prosent av kvinnene heltidsarbeid. I det andre utvalget er det 54 prosent av kvinnene som arbeider heltid, mot 84 prosent av mennene. Kjønnsforskjellene i helse, her målt ved om respondentene opplever begrensninger i daglige gjøremål av helsemessige årsaker, er større for utvalget av voksne barn (utvalg II) enn for besteforeldreutvalget (utvalg I). 22 prosent av kvinnene og 11 prosent av mennene i det andre utvalget opplever denne type begrensninger, mens det samme gjelder for henholdsvis 26 og 23 prosent i utvalg I.

TABELL 1. Beskrivende statistikk for kvinner og menn i utvalg I og II (prosent).

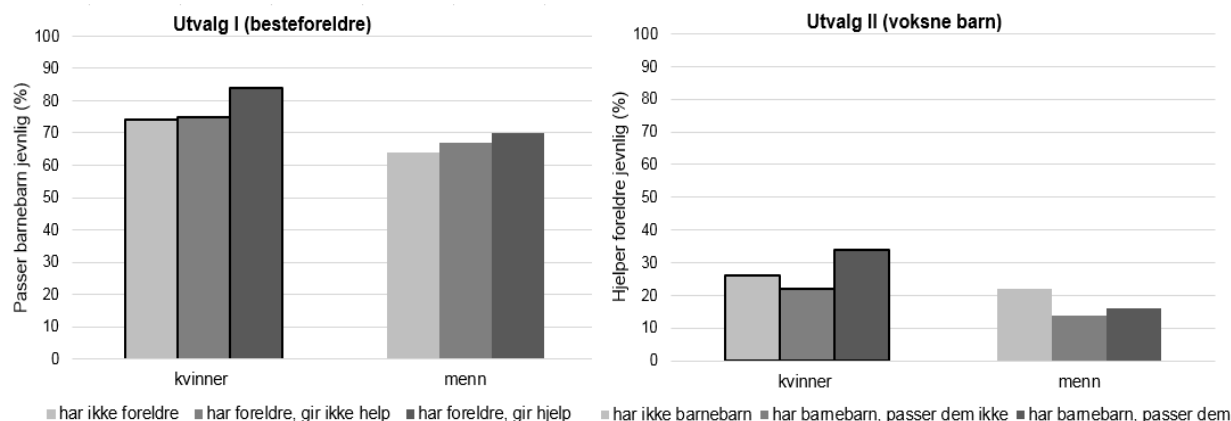
	Utvalg I (besteforeldre)			Utvalg II (voksne barn)		
	kvinner		menn	kvinner		menn
<i>Generasjonsstruktur</i>						
Har voksne barn (18 år+)	100		100	100		100
Har barnebarn (under 12 år)	100		100	37		35
Har foreldre	32	***	24	100		100
<i>Hjelpeytelser</i>						
Hjelper foreldre jevnlig	10 ^a	***	4 ^a	28	***	20
Passer barnebarn jevnlig	75	***	65	29 ^b	**	24 ^b
<i>Kontrollvariabler</i>						
Alder (gjennomsnitt)	61,6	***	63,7	51,0	***	53,0
Sivilstatus						
gift	67	***	83	69	***	80
samboer	6		5	11		10
skilt/separert	16	***	8	17	***	8
enke/enkemann	11	***	3	2,5	**	0,6
Utdanning						
grunnskole	25	***	19	20	***	13
videregående skole	51		53	45	***	57
høyere utdanning	24		28	35	**	30
Yrkesaktivitet						
heltid	30	***	42	52	***	84
deltid	23	***	11	30	***	5
ikke i arbeid	47		47	18	***	11
Helse						
begrenset i daglige gjøremål	26		23	22	***	13
N	1469		1231	1270		853

*** p<0.001, ** p<0.01 (p-verdier i en to-sidet t-test for forskjellen mellom menn og kvinner i de to utvalgene). ^a Andel som hjelper foreldre i hele utvalget (hvorav 32 % av kvinnene og 24 % av mennene har foreldre i live). ^b Andel som passer barnebarn i hele utvalget (hvorav 37 % av kvinnene og 35 % av mennene har barnebarn).

Neste steg er å se på sammenhengene mellom jevnlig hjelp nedover og oppover i familien blant kvinner og menn i tre- og firegenerasjonsstrukturer. Er det forskjeller i bestemødre og bestefedres involvering i pass av barnebarn etter hvorvidt de fortsatt har foreldre eller ikke, og om de hjelper foreldre jevnlig eller ikke? Og tilsvarende, har det noe å

si for voksne døtre og sønners hjelp til foreldre om de har barnebarn, og om de er involvert i jevnlig pass av barnebarn? Figur 1 illustrerer sammenhengene uten kontroll for ulike kjennetegn ved respondentene. Bortsett fra søylenes høyde er mønstrene nokså like for de to utvalgene. For kvinner er sammenhengene positive og statistisk signifikante. De bestemødrene som er mest tilbøyelige til å passe barnebarn jevnlig viser seg å være de som også har foreldre de hjelper – 84 prosent. Blant bestemødre som ikke lenger har foreldre, er andelen som passer barnebarn ti prosentpoeng lavere (74 %), mens den er på 75 prosent blant de som har foreldre, men som ikke hjelper dem jevnlig. Likeledes er det slik at det er de kvinnene som også har barnebarn de passer, som i størst grad stiller opp og hjelper foreldre. En drøy tredjedel (34 %) av disse gir jevnlig hjelp til foreldre sammenliknet med 26 prosent blant de uten barnebarn og 22 prosent blant de som har barnebarn, men som ikke passer dem minst månedlig. Når det gjelder menn er korrelasjonene svakere, ikke signifikante og ser ut til å peke i ulike retninger for de to utvalgene.

Figur 1. Hjelpemønstre blant kvinner og menn i tre- og firegenerasjonsstrukturer. Utvalg I og II (%).

Merknad: Signifikante sammenhenger er markert med heltrukken linje rundt søylene.
 Utvalgsstørrelser: N=1469 kvinner og 1231 menn (utvalg I), N=1270 kvinner og 853 menn (utvalg II).

Sammenhengene mellom hjelp nedover og oppover i generasjonslinjen viser seg å forbli statistisk signifikante for kvinner når det i de logistiske regresjonsanalysene kontrolleres for ulike kjennetegn ved respondentene (dvs. alder, sivilstatus, utdanning, yrkesaktivitet og helse). Kvinner som har foreldre de hjelper er mer tilbøyelige til også å passe barnebarn sammenliknet med kvinner som ikke hjelper foreldre, og omvendt. Hvorvidt de har foreldre (utvalg I) eller barnebarn (utvalg II) har ikke betydning. Det er altså ikke det å ha en generasjon til i familiestrukturen som spiller inn, det er hvorvidt de faktisk hjelper denne

generasjonen som har betydning. Sammenhengene for menn er ikke signifikante. Resultatene tyder altså ikke på at hjelp til én generasjon finner sted på bekostning av hjelp til en annen, verken for kvinner eller menn. For kvinner ser det snarere ut til at hjelpeytelsene deres kommer begge generasjoner til gode, både barnebarn og foreldre.

For både bestemødrene og bestefedrene i utvalg I er alder korrelert med jevnlig pass av barnebarn. Betydningen av alder har en omvendt u-formet kurve, det vil si at sannsynligheten for å passe barnebarn øker inntil en viss alder for så å avta. Denne ikke-lineære sammenheng mellom besteforeldres alder og barnebarnpass kan muligens gjenspeile barnebarnas alder. I analysen har jeg kun inkludert respondenter med minst ett barnebarn under 12 år, men det er ikke usannsynlig at besteforeldre er mer involvert i pass av de yngste barnebarna (bl.a. henting i barnehage) enn av de som er eldre (10-12 år) og som i større grad kan gå hjem fra skolen selv og være alene noen timer på ettermiddagen. For voksne sønners og døtres hjelp til foreldre (analysen av utvalg II) har derimot alder ingen betydning.

Sivilstatus korrelerer med bestefedres innsats i barnebarnpass, men ikke med bestemødres. Gifte bestefedre stiller i større grad opp for barnebarn sammenliknet med bestefedre som er samboere, skilte eller enkemenn. Skilsmisse slår sterkest ut, noe som er i tråd med tidligere forskning der det flere ganger har blitt slått fast at skilsmisse i denne generasjonen har vesentlig større betydning for bestefedres relasjoner til barnebarn enn for bestemødres (bl.a. Hagestad & Herlofson 2009; King 2003; Reitzes & Mutran 2004; Uhlenberg & Hammill 1998). Det er viktig å merke seg at det er relasjonene *nedover* i generasjonslinjen som berøres av skilsmisse i eldre generasjoner, relasjonene *oppover* ser ikke ut til å bli påvirket når yngre generasjoner i familien har gjennomgått denne type samlivsbrudd. Voksne barns skilsmisse korrelerer således ikke med det å hjelpe foreldre.

Utdanningsnivå har ikke noe å si, verken for kvinners eller menns pass av barnebarn eller hjelp til foreldre. Yrkesaktivitet har betydning for både bestemødre og bestefedre i den forstand at deltidsarbeidende besteforeldre oftere er involvert i jevnlig barnebarnpass både sammenliknet med de som jobber heltid og med de som ikke (lenger) er i arbeid. Dette står i kontrast til tidligere forskning som har vist at besteforeldre som ikke er i arbeid oftere er involvert i (jevnlig) pass av barnebarn enn det yrkesaktive besteforeldre er (Igel & Szydlík 2011; Luo m.fl. 2012). For hjelp til foreldre skiller ikke deltidsarbeidende seg signifikant fra de som står utenfor yrkeslivet. Kvinner med deltidsarbeid skiller seg imidlertid fra heltidsarbeidende ved at de er mer tilbøyelige til å hjelpe foreldre enn det kvinner som jobber heltid er ($p < 0.01$). Dette vises ikke i analysen (tabell 2) siden referanse-kategorien her er «ikke i arbeid» (resultater kan fås ved henvendelse). Sammenhengen mellom helsebegrensninger og

hjelp, både oppover og nedover, er negativ, men ikke statistisk signifikant. Her skiller funnene seg fra tidligere forskning der det rapporteres at denne type begrensninger innebærer mindre involvering i familieomsorg (Brandt m.fl. 2009; Hank & Buber 2009; Laditka & Laditka 2001). En mulig forklaring kan være at det for mange av respondentene i de to utvalgene dreier seg om forholdsvis lettere begrensninger som i mindre grad virker inn på mulighetene til å hjelpe.

TABELL 2. Pass av barnebarn (utvalg I) og hjelp til foreldre (utvalg II) blant kvinner og menn i tre- og firegenerasjonsstrukturer. Logistisk regresjon. Logit koef.

	Utvalg I (besteforeldre)				Utvalg II (voksne barn)			
	kvinner		menn		kvinner		menn	
	Logit	S.E.	Logit	S.E.	Logit	S.E.	Logit	S.E.
<i>Generasjonsstruktur</i>								
Har foreldre ^a	-,34	,17	-,07	,18	-	-	-	-
Har barnebarn (under 12 år) ^b	-	-	-	-	-,47	,27	-,56	,33
<i>Hjelpeytelser</i>								
Hjelper foreldre ^c	,57 *	,26	,02	,35	-	-	-	-
Passer barnebarn ^d	-	-	-	-	,62 *	,26	,14	,35
<i>Kontrollvariabler</i>								
Alder	,20 *	,10	,26 *	,11	,20	,13	,07	,19
Alder kvadrert	-,002 **	,001	-,002 **	,001	-,002	,001	-,001	,002
Sivilstatus (ref: gift)								
samboer	-,36	,26	-,70 **	,27	,10	,21	-,16	,31
skilt/separert	-,19	,17	-1,14 ***	,22	,24	,18	,12	,32
enke/enkemann ^e	-,17	,20	-,67 *	,33	-,41	,43	-	-
Utdanning (ref: videregående)								
grunnskole	-,05	,15	-,14	,16	-,03	,18	-,14	,28
høyere utdanning	,02	,16	,07	,15	,10	,15	-,15	,20
Yrkesaktivitet (ref: ikke i arbeid)								
heltid	,07	,19	,08	,17	-,18	,21	,62	,37
deltid	,42 *	,19	,48 *	,22	,31	,21	,72	,50
Helse								
begrenset i daglige gjøremål	-,28	,15	-,23	,15	-,25	,18	,43	,29
Konstant	-3,67	3,01	-6,56	3,51	-7,34	3,25	-4,05	4,91

N	1469	1231	1270	853
---	------	------	------	-----

*** $p < 0.001$, ** $p < 0.01$, * $p < 0.05$

^a Alle har foreldre i utvalg II. ^b Alle har barnebarn i utvalg I. ^c For utvalg II er hjelp til foreldre avhengig variabel. ^d For utvalg I er pass av barnebarn avhengig variabel. ^e Siden det er svært få enkemenn i dette utvalget (< 5), rapporteres ikke resultatene for denne variabelen. Analysen har også blitt gjennomført uten kontroll for enkestand, uten at det hadde noen innvirkning på resultatene.

Diskusjon

Lengre liv gjør at generasjonsbånd i familien varer lenger enn noen gang før, noe som blant annet innebærer at det i dag ikke er uvanlig å ha foreldre som fortsatt lever når barnebarn kommer til verden. Hvordan det er å befinne seg mellom eldre og yngre generasjoner og føle ansvar både oppover og nedover i familien, er et betimelig spørsmål, ikke bare sett i lys av befolkningsaldring, men også på grunn av den økte sosialpolitiske oppmerksomheten rettet mot fremtidens eldreomsorg der familiemedlemmer forventes å måtte bidra mer (NOU 2011; St. Meld. 29 2012-2013).

I denne artikkelen har fokus vært på hvordan generasjonsstruktur kan ha betydning for utvekslinger av hjelp i familien. Jeg har undersøkt hjelpemønstre fra to vinkler ved å se på både hva det betyr for pass av barnebarn at besteforeldregenerasjonen fortsatt har foreldre i live og hvorvidt det å ha barnebarn har noe å si for voksne barns hjelp til foreldre. Resultatene viser at det ikke er det å ha en ekstra generasjon over eller under seg i familiestrukturen som har betydning for ytelser av hjelp. Det som har noe å si er hvorvidt denne generasjonen faktisk hjelpes. Av analysene går det frem at det er en sammenheng mellom hjelp oppover og nedover i generasjonslinjen, den er positiv og statistisk signifikant, men vel og merke kun for kvinner. Dette tyder på at kvinners hjelpeytelser i familien ikke er noe «nullsum-spill» – det er ikke slik at hjelp til én generasjon finner sted på bekostning av hjelp til en annen. Snarere tvert imot! Når kvinner står overfor både eldre og yngre generasjoner med behov for hjelp, hjelper mange både oppover og nedover. Bestemødre som har foreldre de gir hjelp til, passer oftere barnebarn jevnlig enn det bestemødre uten denne type ansvar gjør. Og på samme vis, voksne døtre som har barnebarn de passer, stiller i større grad opp for foreldre på jevnlig basis enn det døtre som ikke er involvert i pass av barnebarn gjør. Resultatene er dermed i tråd med «familiesolidaritetshypotesen» (Grundy & Henretta 2006) som antyder at når (kvinner i) mellomgenerasjonen hjelper, så har hjelpen gjerne en tendens til å komme flere slektsledd til gode.

Analysene viser videre at bestefedre i større grad er involvert i barnebarnpass når ektefellen (bestemor) også er det, mens bestemødre i større grad stiller opp uavhengig av sivilstatus og mannens (bestefars) innsats. For begge kjønn korrelerer yrkesaktivitet med pass av barnebarn i den forstand at deltidsarbeidende besteforeldre er mer tilbøyelige til å hjelpe sammenliknet både med besteforeldre som jobber heltid og med besteforeldre som ikke er i arbeid.

For voksne barns hjelp til foreldre er det svært lite ved givernes kjennetegn som er av betydning. Dette kan tyde på at det snarere er kjennetegn ved mottakerne, foreldrene, som korrelerer med denne type hjelp, som for eksempel hjelpebehov, sivilstatus og bosituasjon. Inkludering av slike kontrollvariabler i analysen endrer dog ikke på konklusjonen når det gjelder den positive korrelasjonen for kvinner mellom hjelp oppover og nedover i generasjonslinjen (resultater kan fås ved henvendelse).

Det er viktig å påpeke at formålet med artikkelen ikke har vært å avdekke eventuelle årsakssammenhenger – nærmere bestemt hvorvidt hjelp til en generasjon fører til hjelp til en annen. Tverrsnittsdata, som her er benyttet, gir heller ingen mulighet for å se på om endring i generasjonsstruktur innebærer endringer i hjelpemønstre. Stiller for eksempel voksne barn i mindre grad opp for foreldre når barnebarn kommer til verden? Eller blir besteforeldre mer engasjerte når foreldrene deres faller fra? Dette er spørsmål det er vanskelig å besvare, både fordi de krever data der individer følges tett opp over tid, og fordi hjelpebehov ofte er i stadig forandring.

Jeg har her vist at en klar majoritet av besteforeldre stiller opp og passer barnebarn minst en gang i måneden. Sammenliknet med andre europeiske land ligger besteforeldre i Norge på topp sammen med blant annet Sverige og Danmark (Hank & Buber 2009; Herlofson & Hagestad 2012). Andelene som jevnlig hjelper foreldre er vesentlig lavere. Det kan være flere årsaker til dette mønsteret. I mange småbarnsfamilier er det som regel behov for hjelp i hverdagen. Barnehager og skolefritidsordninger sørger for at dette ikke er noe fulltidsbehov, slik situasjonen kan være i andre europeiske land, men besteforeldre er ofte støttespillere som stiller opp når de trengs på ettermiddagen eller kvelden, i helger, eller når barnebarna er syke (Herlofson & Hagestad 2012). Eldre generasjoners behov er kanskje mindre? Selv blant foreldre over 80 år, viser det seg at godt over halvparten klarer seg uten hjelp til daglige gjøremål (Herlofson & Hagestad 2011). Flere av dem bor også sammen med ektefelle eller partner, og blant de med omfattende behov, mottar de aller fleste hjelp fra offentlige tjenester (inkludert sykehjem). Eldre i Norge foretrekker dessuten ofte hjelp fra tjenester fremfor å være avhengige av hjelp fra barn, blant annet fordi de ikke ønsker å bry generasjonene under

seg (Daatland & Herlofson 2004). Småbarnsforeldre derimot, er nok mindre redde for å be foreldrene sine om hjelp, og foretrekker i større grad at barna blir passet av besteforeldre enn av andre de ikke kjenner like godt.

Funnene i denne studien reiser nye spørsmål for videre forskning. Hva skjer med kvinner som hjelper *både* oppover og nedover? Skaper det glede å hjelpe flere generasjoner i familien, eller sliter de seg ut? Mens barnebarnpass for bestemødre i middelhavslandene kan fremstå som en tung moralsk plikt fordi det ofte ikke finnes noe alternativ (Sarti 2010), er det nok mange i Norge som snarere ser på det å være sammen med og passe barnebarn som lystbetont. Barnebarn beskrives gjerne som «livets dessert» (bl.a. Stuedahl 1998). Ja, kanskje de til og med kan gi besteforeldre overskudd til å hjelpe skrøpelige foreldre?

Referanser

- Albertini, M., Kohli, M. & Vogel, C. (2007). Intergenerational transfers of time and money in European families: Common patterns – different regimes? *Journal of European Social Policy*, 17(4), 319-334.
- Bengtson, V.L. (2001). Beyond the nuclear family: the increasing importance of multigenerational bonds. *Journal of Marriage and Family*, 63(1), 1-16.
- Bengtson, V.L. & Roberts, R.E.L. (1991). Intergenerational solidarity in aging families: an example of formal theory construction. *Journal of Marriage and the Family*, 53(4), 856-870.
- Bjørshol, E., Høstmark, M. & Lagerstrøm, B. O. (2010). *Livsløp, generasjon og kjønn. LOGG 2007*. Dokumentasjonsrapport. Notater 19/2010. Oslo: Statistisk sentralbyrå.
- Brandt, M. Haberkern, K. & Szydlik, M. (2009). Intergenerational help and care in Europe. *European Sociological Review*, 25(5), 585-601.
- Brody, E. M. (1981). "Women in the middle" and family help to older people. *The Gerontologist*, 21(5), 471-480.
- Dyrvik, S. (1979). Barnet i familien og slektskrinsen. *Forskningsnytt fra Norges almenvitenskapelige forskningsråd*, 24(4), 8-13.
- Daatland, S.O. (1990). What are families for? On family solidarity and preferences for help. *Ageing & Society*, 10(1), 1-15.
- Daatland, S. O. & Herlofson, K. (2004). *Familie, velferdsstat og aldring*. Rapport 7/04. Oslo: NOVA.

- Daatland, S. O., Veenstra, M. & Lima, I. A. (2010). Norwegian sandwiches. On the prevalence and consequences of family and work role squeezes over the lifecourse. *European Journal of Ageing*, 7(4), 271-281.
- Ellingsæter, A.L. (1998). Dual breadwinner societies: Provider models in the Scandinavian welfare states, *Acta Sociologica*, 41(1), 59-73.
- Fingerman, K.L., Pitzer, L.M., Chan, W., Birditt, K., Franks, M.M. & Zarit, S. (2010). Who gets what and why? Help middle-aged adults provide to parents and grown children. *Journal of Gerontology: Social Sciences*, 66B(1), 87-98.
- Freedman, V.A., Wolf, D.A., Soldo, B.J. & Stephen, E.H. (1991). Intergenerational transfers: A question of perspective. *The Gerontologist* 31(5), 640-647.
- Gautun, H. (2008). *Arbeidstakere og omsorg for gamle foreldre – den nye tidsklemma*. Fafo-rapport 2008:40. Oslo: Fafo.
- Goode, W. (1960). A theory of role strain. *American Sociological Review*, 25(4), 483-496.
- Grundy, E. & Henretta, J.C. (2006). Between elderly parents and adult children: a new look at the intergenerational care provided by the 'sandwich generation'. *Ageing & Society*, 26(5), 707-722.
- Grønseth, E. (1975). Work-sharing families: Adaptations of pioneering families with husband and wife in part-time employment, *Acta Sociologica*, 18(2/3), 202-221.
- Hagestad, G.O. (1987). Families in an aging society. *Zeitschrift für Sozialisationsforschung und Erziehungssoziologie*, 7(3), 148-160.
- Hagestad, G.O. (1996). Familien på eldrebølgen. I: B. Brandth & K. Moxnes (red.), *Familie for tiden. Stabilitet og forandring*, 51-59. Oslo: Tano Aschehoug.
- Hagestad, G.O. (2006). Transfers between grandparents and grandchildren: the importance of taking a three-generation perspective. *Zeitschrift für Familienforschung*, 18(3), 315-332.
- Hagestad, G.O. & Herlofson, K. (2009). Dagens besteforeldre. Småbarnsfamiliens støttespillere. *Samfunnsspeilet*, 1/2009, 92-94.
- Hank, K. & Buber, I. (2009). Grandparents caring for their grandchildren. Findings from the 2004 Survey of Health, Ageing, and Retirement in Europe. *Journal of Family Issues*, 30(1), 53-73.
- Herlofson, K. & Hagestad, G. O. (2011). Challenges in moving from macro to micro: Population and family structures in ageing societies. *Demographic Research*, 25, 337-370.
- Herlofson, K. & Hagestad, G.O. (2012). Transformations in the role of grandparents across welfare states. I: S. Arber & V. Timonen (red.) *Contemporary grandparenting: Changing family relationships in global contexts*, 27-50. Bristol: Policy Press.

- Hogan, D.P., Eggebeen, D.J. & Clogg, C.C. (1993). The structure of intergenerational exchanges in American families. *American Journal of Sociology*, 98(6), 1428-1458.
- Igel, C. & Szydlik, M. (2011). Grandchild care and welfare state arrangements in Europe. *Journal of European Social Policy*, 21(3), 210-224.
- Jensen, A.-M., Kjørholt, A.T., Qvortrup, J. & Sandbæk, M. (2004). Childhood and generation in Norway: Money, time and space. I: A.-M. Jensen m.fl. (red.) *Children's welfare in ageing europe*, Vol. 1. Trondheim: Norsk senter for barneforskning.
- King, V. (2003). The legacy of a grandparent's divorce: Consequences for ties between grandparents and grandchildren. *Journal of Marriage and Family*, 65(1), 170-183.
- Kitterød, R.H. & Pettersen, S.V. (2006). Making up for mothers' employed working hours? Housework and childcare among Norwegian fathers. *Work, Employment and Society*, 20(3), 473-492.
- Kotsadam, A. (2011). Does informal eldercare impede women's employment? The case of European welfare states. *Feminist Economics*, 17(2), 121-144.
- Laditka, J. N. & Laditka, S. B. (2001). Adult children helping older parents. Variations in likelihood and hours by gender, race and family role. *Research on Aging*, 23(4), 429-456.
- Leira, A. (2002). *Working Parents and the Welfare State. Family Change and Policy Reform in Scandinavia*. Cambridge: Cambridge University Press.
- Lingsom, S. (1989). Filial responsibility in the welfare state. *Journal of Applied Gerontology*, 8(1), 18-35.
- Litwin, H., Vogel, C., Künemund, H. & Kohli, M. (2008). The balance of intergenerational exchange: correlates of net transfers in Germany and Israel. *European Journal of Ageing*, 5(2), 91-102.
- LOGG easy-to-use database (2014). http://www.nsd.uib.no/nsddata/serier/access_lc.html.
- Luo, Y., LaPierre, T.A., Hughes, M.E. & Waite, L.J. (2012). Grandparents providing care to grandchildren: A population-based study of continuity and change. *Journal of Family Issues*, 33(9), 1143-1167.
- Mandemakers, J.J. & Dykstra, P.A. (2008). Discrepancies in parent's and adult child's reports of support and contact. *Journal of Marriage and Family*, 70(2), 495-506.
- Moxnes, K. (1991). Changes in family patterns – changes in parenting? A change toward a more or less equal sharing between parents. I: U. Björnberg (red.) *European parents in the 1990s. Contradictions and comparisons*. New Brunswick: Transaction Publishers.
- NOU (2011). *Når sant skal sies om pårørendeomsorgen*. Norges offentlige utredninger 2011: 17.

- Preston, S.H. (1984). Children and the elderly: divergent paths for America's elderly. *Demography*, 21(4), 435-457.
- Reitzes, D.C. & Mutran, E.J. (2004). Grandparenthood: Factors influencing frequency of grandparent–grandchildren contact and grandparent role satisfaction. *Journal of Gerontology: Social Sciences*, 59B(1), S9-S16.
- Riley, M.W. (1983). The family in an aging society. A matrix of latent relationships. *Journal of Family Issues*, 4(3), 439-454.
- Romøren, T.I. (2003). The carer careers of son and daughter primary carers of their very old parents in Norway. *Ageing & Society*, 23(4), 471-485.
- Rosenthal, C.J., Martin-Matthews, A., & Matthews, S.H. (1996). Caught in the middle? Occupancy in multiple roles and help to parents in a national probability sample of Canadian adults. *Journal of Gerontology: Social Sciences*, 51B(6), S274-S283.
- Rossi, A.S. & Rossi, P.H. (1990). *Of human bonding. Parent-child relations across the life course*. New York: Aldine de Gruyter.
- Sarti, R. (2010). Who cares for me? Grandparents, nannies and babysitters caring for children in contemporary Italy. *Pedagogica Historica*, 46(6), 789-802.
- Schmid, T. Brandt, M. & Haberkern, K. (2012). Gendered support to older parents: do welfare states matter? *European Journal of Ageing*, 9(1), 39-50.
- Shanas, E. (1980). Older people and their families: the new pioneers. *Journal of Marriage and the Family*, 42(1), 9-15.
- Slagsvold, B., Veenstra, M., Daatland, S. O., Hagestad, G. O., Hansen, T., Herlofson, K., Koløen, K. & Solem, P. E. (2012). Life-Course, Ageing and Generations in Norway: The NorLAG study. *Norsk Epidemiologi*, 22(2), 95-102.
- Soldo, B.J. (1996). Cross pressures on middle-aged adults: a broader view. *Journal of Gerontology: Social Sciences*, 51B(6), S271-S273.
- Soldo, B.J. & Hill, M.S. (1995). Family structure and transfer measures in the Health and Retirement Study. *The Journal of Human Resources*, 30, Supplement, 108-137.
- Spieß, C.K. & Schneider, A.U. (2003). Interactions between care-giving and paid work hours among European midlife women, 1994 to 1996. *Ageing & Society*, 23(1), 41-68.
- SSB (2015). Tabell 10211. Folkemengde etter kjønn og ettårig alder. Statistikkbanken, Statistisk sentralbyrå.
- St. Meld. 29 (2012-2013). *Morgendagens omsorg*. Oslo: Helse- og omsorgsdepartementet.
- Stuedahl, R. (1998). *Besteforeldre og barnebarn. Livets dessert*. Oslo: Kolibri forlag.

- Ugreninov, E. (2012). Fører kombinasjonen av yrkesaktivitet og omsorg for hjelpetrequende foreldre til høyt sykefravær? *Tidsskrift for velferdsforskning*, 15(3), 192-206.
- Uhlenberg, P. (1993). Demographic change and kin relationships in later life. I: G.L. Maddox, & M.P. Lawton (red.). *Focus on kinship, aging, and social change. Annual Review of Gerontology and Geriatrics*, 13, 219-238.
- Uhlenberg, P. (2005). Historical forces shaping grandparent-grandchild relationships: demography and beyond. I: M. Silverstein & K.W. Schaie (red.) *Focus on intergenerational relations across time and place. Annual Review of Gerontology and Geriatrics*, 24, 77-97.
- Uhlenberg, P. & Hammill, B.G. (1998). Frequency of grandparent contact: Six factors that make a difference. *The Gerontologist*, 38(3), 276-285.
- United Nations (2007). *Generations and Gender Programme: Concepts and guidelines*. New York/Geneva: United Nations.